

## Türküstan



www.turkustan.az

## Aydın Qasımlı

(əvvəli ötən sayımızda)

Onların Azərbaycanı tərk etməsindən dərin üzüntü duyan məşhur alimimiz Əlibəy Müzəbbin hələ o dövrdə yazmışdı ki: "Əlibəy Hüseynzadə və Əhməd bəy Ağaoğlunun getməyi Qafqaz əhalisini başsız, böyüksüz buraxmaq kimidir. Çünki o cənablar dilsizlərin dili, karların qulağı, korların gözü idilər". (Bax: Yaşar Qarayev, Azərbaycan ədəbiyyatı XIX və XX yüzilliklər, Bakı 2002, səh.419).

Əli bəy Hüseynzadə onun İslam Birliyi ideyasından qorxuya düşən erməni və rusların hədyanlarına cavab olaraq yazırdı ki: "Sizi (oxu: erməni və rusları – A.M.) ittifaq və ittihadı qorxudur?.. Biz isə nifaq və düşmənçilikdən qorxuruq... Nifaq və düşmənçilik deyilmidirmi, sizlərlə bizlər arasında bu qədər qan tökülməyə səbəb oldu... Siz bütün Avropayı təlaşa düşürməklə bizi təhdid ediyiniz üçün biz: xeyir, əstəğfurlah, qələt etdik, biz nə İslam ale-

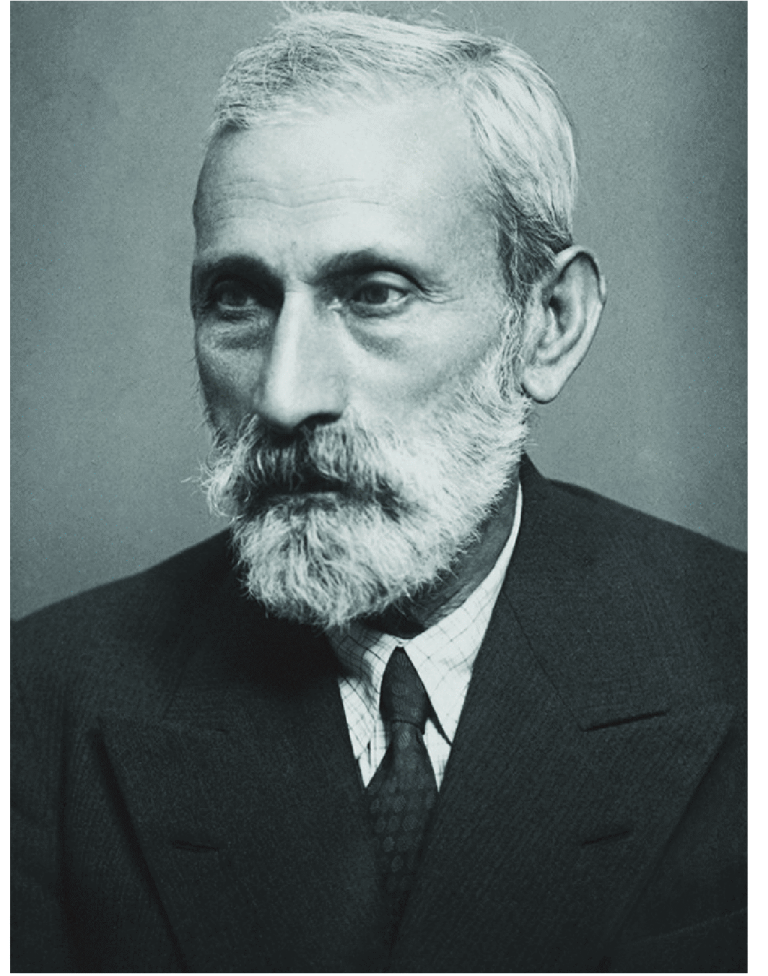
Yüksəlmədikcə, əxlaqınızı təmizləmədikcə, şovinist xəyalları beyinizdən çıxarıb atmadıqca, ümumi bəşəriyyətə, insaniyyətə isalar, Məhəmmədlər, Buddalar kimi bir nəzərlə baxmadıqca bir qorxulu hələ də düşüb gedərsiniz (Əli bəy Hüseynzadə, "Həyat" qəzeti, 9 aprel 1906, N 77).

Əli bəy Hüseynzadənin fəlsəfi və siyasi-ideoloji publisistikasında erməni şovinizminin ideya kökləri və strateji hədəfləri, dini, irqi və sosial əsasları, mənəvi terrorları, ikiüzlü, saxta və məkrli üsul və vasitələri, öz siyasi məqsədləri üçün onları dəstəkləyən xristian dünyasının milli-siyasi proqramlarının qlobal motivləri elmi şəkildə öz şərhini tapmışdır.

yət gəlir. Təbriz mücahidlərinin, səttarxanlarının qalibiyyəti gəlir" (Əli bəy Hüseynzadə, Siyasəti-Fürusət, Bakı 1994, səh.114).

Əlibəy Hüseynzadə 1910-cu ildən ömrünün sonuna kimi, yəni 1942-ci ilə qədər Türkiyədə yaşamış, müxtəlif universitetlərdə professor kimi fəaliyyət göstərmiş, "Türk yurdu", "Türk ocağı", "Rusiya Müsəlmanları Türk-Tatar Millətləri Müdafiə hüquq Cəmiyyəti" və s. təşkilatların yaradıcılarından biri olmuşdur. O, öz sanballı yazıları və müxtəlif Avropa ölkələrindəki çıxışları ilə Türkçülük fikirlərinin yayılması və dərinləşməsinə xüsusi xidmətlər göstərmişdir. Onun sayəsində təkcə Rusiyadakı Türk ziyalıları deyil, Türkiyəli aydınlar və hökumət nümayəndələrində də həm Quzey və həm də Güney Azərbaycan Türklərinə qarşı bir simpatiya yaranmış, hətta Təbrizdə olan miralay Ömər Bəy Ənvər paşanın tapşırığı ilə Güney Azərbaycan Türkləri ilə sıx münasibətlər yaratmış, onların təşkilatlanmasında yaxından iştirak etmişdi.

Əli bəy Hüseynzadə Türkiyədə yaşadığı dövrdə də Qafqaz, Güney Azərbaycan və bütövlükdə Rusiya Türklərinin taleyi və gələ-



## Milli ideologiyamızın memarı – Əli bəy Hüseynzadə



minin... Birliyi arzu edir, nə də bu aləmin qələt yuxusundan oyanıb mədəniyyət işığı ilə ziyalı olmasın istəyirik – deyənlərdənmiyik, zənn edirsiniz... Xeyir, xeyir... Menşikov, Maqda, Neman, Çerevanski, "Mşak", "Arsalyus" və b. ifritələr arxadan, sağdan, soldan istədikləri qədər çiğir-bağır etsinlər. Biz qorxub geri çəkilənlərdən deyilik... Yüksəlin, qonşular, yüksəlin! Dar bir şovinizm dairəsindən dışarı çıxınız. Millətinizin üzvlərini zəlalətə düşürməyiniz... Bu gün bu qədər... sərvət və var dövlətinizlə ümum insaniyyəti, hətta bir-iki qonşunuzu belə məsud edəcək içinizdən bir fərd yetişmədi. İçinizdən nə bir Əbu Əli Sina, nə bir Mollay Rumi, nə bir Uluğ Bey göstərə bilməzsiniz... İki min illik tarixinizi eşələyin, yenə göstərə bilməzsiniz...

Əlibəy Hüseynzadə Güney Azərbaycanda baş verən Səttarxanın başçılığı ilə Məşrutə inqilabına böyük əhəmiyyət vermiş, öz

cək vəziyyətləri ilə bağlı aktual problemlərin həlli ilə məşğul olmuş, "Rusiya Müsəlmanları Türk-Tatar Millətləri Müdafiə hüquq

**Əlibəy Hüseynzadə 1910-cu ildən ömrünün sonuna kimi, yəni 1942-ci ilə qədər Türkiyədə yaşamış, müxtəlif universitetlərdə professor kimi fəaliyyət göstərmiş, "Türk yurdu", "Türk ocağı", "Rusiya Müsəlmanları Türk-Tatar Millətləri Müdafiə hüquq Cəmiyyəti" və s. təşkilatların yaradıcılarından biri olmuşdur. O, öz sanballı yazıları və müxtəlif Avropa ölkələrindəki çıxışları ilə Türkçülük fikirlərinin yayılması və dərinləşməsinə xüsusi xidmətlər göstərmişdir. Onun sayəsində təkcə Rusiyadakı Türk ziyalıları deyil, Türkiyəli aydınlar və hökumət nümayəndələrində də həm Quzey və həm də Güney Azərbaycan Türklərinə qarşı bir simpatiya yaranmış, hətta Təbrizdə olan miralay Ömər Bəy Ənvər paşanın tapşırığı ilə Güney Azərbaycan Türkləri ilə sıx münasibətlər yaratmış, onların təşkilatlanmasında yaxından iştirak etmişdi.**

əməllərində "Xəzəri şor su kimi ruslara satan İran irticaçıları" kəskin tənqid etmiş və göstərmişdi ki: "Çəkilin ortadan. Mədəniyyət

Cəmiyyəti"nin üzvləri olan məşhur Türkçü Qazanlı Yusuf Aqçura Bəy, əslən Kırım Türklərindən olan üləma Məhəmməd Əsəd Çələbizadə və Buxaralı Mükədd-

din Beycan ilə birgə 1915-ci ilin sonlarında "Rusiya müsəlmanlarının Tələbləri" adlı bir memorandum hazırlayaraq Alman dilinə tərcümə etmiş və Budapeştdə nəşr etdirərək ABŞ və Avropa dövlətlərinin rəsmi nümayəndələrinə təqdim etmişlər. Memorandumda göstərilirdi ki: "Rusiya öz təbəəsi olan Türk və digər müsəlman xalqlarının ən təbii, məşru və müqəddəs haqlarını zorla əllərindən almışdır. Onlara öz irqdaşları ilə hər cür təmas və münasibət təsiri yasaq edilmişdir... Rusiyadakı müsəlmanlar ən müqəddəs dini vəzifələrini belə icra etməkdən məhrum edilmiş, hər cür milli tərbiyə imkanı onların əllərindən alınmışdır... Əllərimizi göylərə qaldıraraq dua edirik: Bizə rus zəncirindən xilas ediniz" (Bax: Mirzə Bala Məmmədzadə, Milli Azərbaycan hərəkatı, Bakı 1992, səh.173).

Əli bəy Hüseynzadə "Turan heyəti" ilə birgə Budapeşt, Vyan, Berlin, Lozannada olmuş, Berlində "Türk qövmüləri", Lozannada "Rusiyadakı xalqlar", Stokholmda "Sosialist" Konqreslərində iştirak etmiş, 1918-ci ildə Batum və Gəncədə olmuş, 1926-cı ildə məşhur alim Fuad Köprülü ilə

1933-cü ildə işlədiyi universitetdən təqaüdə çıxmış və 1942-ci ildə Üsküdüardakı evində 78 yaşında vəfat etmişdir. Ruhu şad olsun.

**Türk qanlı, müsəlman etiqadlı, müasir fikirlə fədailər yetişdirmək missiyasını üzərinə götürən, Türk və İslam Birliyi uğrunda ömrünün sonuna qədər mübarizə aparan, şəxsi tərcümeyi halı ilə İslamın yaddaşına, bütövlükdə Türklüyün tarixinə çevrilən Əli bəy Hüseynzadə "elə bir ömür yaşadı ki, bu ömür bitəndə o özü məmnun, aləm isə məğmun və pərişan oldu" (Yaşar Qarayev, göstərilən əsəri, səh.448).**

Əli bəy Hüseynzadə parlaq zəkası, geniş dünya görüşü ilə Azərbaycan milli dövlətçilik məfkurəsinin yaradıcısı kimi Türk dünyasının təfəkkür tarixində özünə məxsus yer tutmuş, milli ideologiyamızla bağlı düşüncələri ilə Türk xalqlarının gələcəyinə parlaq bir işıq salmışdır.

Azərbaycan Türk gəncliyinə Əli bəy Hüseynzadə idealarını həyata keçirməyi arzu edirik.

**Əfsanəvi Əli Bəy Hüseynzadə dünyanın bütün dillərini, elm və fənlərin hər növünü, ədəbiyyat və incəsənətin hər şöbəsini təməmmən əhatə etmiş və tətbiqə müvəffəq olmuş bir F o v q ə l b ə ş ə r d i r.**

(Yusif Aqçura)

Turan məfkurəsinin Şeyxi, Azərbaycan Türklərinin milli iftixarı, Azərbaycan türklərinin boyakarlıq sənətinin banisi, şair, ideoloq, rəssam, musiqişünas, filosof, jurnalist, mütərcim, professor, doktor Əli Bəy Hüseynzadə bugünkü Azərbaycan bayrağının simvolik rəmzidir.

**Oxu, oxut, abunə ol!**